

Első dolgozatok

ZINNER TIBOR

Adatok a szélsőjobboldali egyesületek megalakulásának körülményeihez

A Horthy-Magyarország egyesületeinek történetéről, a politikai életben betöltött funkciójáról összefoglaló, marxista munka még nem jelent meg. Az egyik leghírhedtebb szervezet, a MOVE történetén kívül¹ csak adalékokkal találkozhattunk az eddig megjelent irodalomban, holott a különböző kortárs naplók is egyre inkább felhívják a figyelmet az egyesületek valóságos szerepe pontosabb megítélésének szükségességére.² Közvetlen történeti szerepük mélyebb feltárása mellett megmaradt forrásanyagaik lehetőséget biztosítanak a korszak eszme-, társadalom- és politikatörténeti viszonyainak vizsgálatára, történeti metodológiai kérdések megválaszolására, forrástani műhelytanulmányok elkészítésére. A következőkben a Budapest Főváros Levéltárában őrzött szélsőjobboldali egyesületi dokumentumok segítségével igyekszünk adalékokat szolgáltatni ezeknek a problémáknak a megoldásához. Elsősorban az Etelközi Szövetségre, az Ébredő Magyarok Egyesületére, a Kettőskereszt Vérszövetségre és a Magyar Országos Véderő Egyesületre vonatkozó iratok alapján közelítjük meg a kérdést, mert véleményünk szerint e négy egyesület fennmaradt iratanyagai mutatják be legjobban a szélsőjobboldali egyesületeket.

Az egyesületi élet közigazgatási keretei

A polgári Magyarország az egyesületek jogi helyzetét rendeleti úton szabályozta. Nem készült törvény, s az egyesületi, gyűlekezési jog szabályozása a fennálló politikai berendezkedés érdekeinek megfelelő rendeletek útján valósult meg. A Tanácsköztársaság megdöntését követően a Friedrich-kormány hatályon kívül helyezett minden más jogszabályt, amely az egyesületekkel kapcsolatban 1918. október 30. után keletkezett. Az 5084/1919.M.E.sz. rendelet szerint csak a már láttamozott alapszabályokkal rendelkező egyesületek folytathatták működésüket, míg az újaknak 30 napon belül

¹Dósa Rudolfné: A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet 1918–1944 Bp. Akadémiai K. 1972.

²Az egyesületekkel kapcsolatos szakirodalom szűkös volta ellenére mind a Prónay-napló (A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Szerk.: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin. Bp., Kossuth K. 1963.), mind a Zadravec-napló (Páter Zadravec titkos naplója. Szerk.: Borsányi György. Bp., Kossuth K. 1967.) igen sok új információt adott a horthysta egyesületek tevékenységéről. Mellettük Nemes Dezső munkáit (Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon 1919–1921. Iratok az ellenforradalom történetéhez. I. köt. Szerk. Nemes Dezső. Bp., Szikra, 1953, valamint Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919–1921. Bp., Akadémiai K. 1962.) és Serfőző Lajos tanulmányát (A titkos társaságok és a róluk folytatott parlamenti viták 1922–1924-ben. Párttörténeti Közlemények 1976. 3. sz.) kell megemlítenünk. A polgári korszak egyesülettörténettel foglalkozó munkái közül csak dr. Dobrovits Sándor: Budapest egyesületei. (Statisztikai Közlemények 74. köt. 3. sz. Szerk.: dr. Illyefalvi Lajos. Bp. Szfv. Statisztikai Hivatala, 1937.) c. munkája érdemel említést, míg a többiek csak egyesületi évfordulókra írt, az illető egyesületet és vezetőit, tevékenységét erősen felnagyító, élesen antiszemita, antibolszvista, revíziós hangvételű munkák.

kormányhatóságilag láttamoztatni kellett alapszabályaikat. A rendelet 4. §-a felhatalmazta a belügyminisztert, hogy kivételt is tehet „olyan új egyesületek, vagy fiókegyesületek tekintetében, amelynek megalakítását közérdekből indokoltnak tartja”.³ A miniszterelnöki rendelet végrehajtási utasításaként kibocsátott körrendelet kötelezte az egyesületeket arra is, hogy közöljék az egyesület megalakulásának körülményeit, eddigi működésének történetét. Végül Beniczky Ödön belügyminiszter a legnagyobb körültekintésre szólított fel az újonnan alakítandó egyesületek véleményezésénél.⁴

Az egyesületek alapításának első nagyobb szakasza 1920 tavaszán lezárult. Éden, h. székesfővárosi tanácsnok a következőkben foglalta össze az egyesületek jogi helyzetével kapcsolatos nehézségeket: a közigazgatási hatósági felügyeleti jogot a főváros területén az egyesületek felett közvetlenül a kerületi elöljáróságok gyakorolták. E jog gyakorlásának a módja azonban közelebről meghatározva és szabályozva nem volt. Így nem fejlődhetett ki a felügyelet gyakorlásában az a „... teljes egyöntetűség és kétséget kizáró határozottság, amely e téren kívánatos volna. A jövőre nézve feltétlen megoldást kell keresni”.⁵

Komoly problémaként merült fel az egyesületi tagok igazolásának kérdése. Az egyesületek korábban ugyan már megvizsgálták tagjaik kommun alatti magatartását, de az egyöntetűség hiánya miatt szükségessé vált a kérdés rendezése. Igazoló választmányokat hoztak létre, melyek csak felmentő vagy kizáró ítéleteket hozhattak. Ha beigazolódott, hogy valaki megsértette a nemzeti érzést, vagy „... a proletáralom mellett agitált”, „okvetlenül” alkalmazni kellett a kizárást.⁶ A későbbiekben, a rendelet egyes paragrafusainak módosításakor már az alapos gyanút is elégségesnek tekintették a kizáráshoz.⁷

Az egyesületeknek ez a jogi, közigazgatási kerete mutatja egyrészt a korszak zilált politikai viszonyait, másrészt rámutat azokra a kiskapukra, amelyeket felhasználva büntetlenül tudtak egyesületek tevékenykedni, miközben az állam éberem őröködött politikai megbízhatóságuk fölött. Az egyesületek évenkénti vizsgálatát a kerületi elöljáróságok végezték. A vizsgálat során meggyőződtek arról, hogy betartja-e az illető egyesület az egyesületi alapszabályban megfogalmazott egyesületi célt, pénzkezelése nem sérti-e a fennálló jogszabályokat, mekkora a taglétszáma, kik a vezetői, szabályosak-e az éves közgyűlések, működik-e egyáltalán az egyesület, irattára rendben van-e.⁸

Alakuló közgyűlések – fedőegyesületek

A megmaradt egyesületi iratokban leggyakrabban a következő dokumentumokkal találkozhatunk: alapszabályok, alakuló, alapszabálymódosító és vezetőségválasztó országos közgyűlési jegyzőkönyvek, alakuló-, alapító- és egymást váltó vezetőségi- és választmányi tagnévsorok, az évenkénti egyesületi felülvizsgálatok iratai, az egyesületek esetleges felfüggesztésére, belügyminisztériumi vizsgálataira vonatkozó dokumentumok, az egyesületek felosztásáról és vagyonának hova fordításáról intézkedő határozatok.

³ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) IV. 1407. b. Budapesti Székesfőváros Tanácsának iratai, Központi ügyosztályok irattára 4776/1919–XI. ü. o.

⁴ Ua.

⁵ Ua. 13 100/1919–XI. ü. o. Jelentés a belügyminiszterhez. 1920. február 25.

⁶ Ua. 351/1919–III. ü. o. A belügyminisztérium 15 008/1920. VII. sz. rendelete. 1920. március 6.

⁷ Ua. 1620/1920–XI. ü. o.

⁸ Az egyesületi irattárak ellenőrzésével kapcsolatos rendelkezések vizsgálatokor kiderült, hogy az egyesületek ún. jogbiztosító irataikat három példányban készítették. Egyet kapott a székesfővárosi tanács egyesületi ügyekkel foglalkozó ügyosztálya (kezdetben 1919-ben a XI., később a IV. ü. o.), egy maradt az egyesületi irattárban, egyet pedig abban a kerületi elöljárósági irattárban őriztek, ahol az adott időszakban az egyesület székhelye volt. Miután a második világháború során a város házi tűzvészben a központi egyesületi nyilvántartó iratanyaga elégett, az egyesületek zömének irattárát vagy a tagok semmisítették meg, vagy a felszabadító csapatok tüzelték el a nagy hidegben, mint pl. a MOVE, az EX, a Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület és a Gömbös Gyula Társaság esetében történt, csak a kerületi elöljáróságokon őrzött iratok maradtak fenn.

A politikatörténeti kutatások céljaira az előbb említett iratok közül többek között az egyesületek alapítására, létrejöttüknek körülményeire, vezetőségválasztásaira vonatkozó iratok a legjelentősebbek. Az egyesületek alakuló közgyűlési jegyzőkönyvei az esetek túlnyomó többségében azonosak az első, ún. alapszabályt jóváhagyó közgyűlés jegyzőkönyveivel.

Kivételekről is tudunk, mégpedig az illegális, ún. titkos egyesületek esetében. Ezek az egyesületek irattáiraikat (ha ugyan volt nekik) megsemmisítették, de működésükről így is elég sok dokumentum maradt meg. A korszak szélsőjobboldali egyesületei közül a két leghírhedtebb és „legtitkosabb” az Etelközi Szövetség (másutt EKSZ vagy EX) és a Kettőskereszt Vérszövetség (másutt KKV SZ) volt, a Kékek Clubjához, a Wolff Károly vezette tömörüléshez és a többi titkos asztaltársasághoz viszonyítva mégis ezek tevékenységéről tudjuk a legtöbbet. Mindkét egyesület legális fedőszervvel, fedőegyesülettel rendelkezett. Az EX esetében a Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület, míg a másik esetben a Magyar Nemzeti Múltunk Kulturális Egyesület látta el a „képviselőket” a nyilvánosság előtt. Mindkét fedőegyesület később keletkezett, mint titkos alteregója. Az EX Horthy Miklós budapesti bevonulását követően alakult, míg a Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület 1920 szeptemberében.⁹ A Kettőskereszt Vérszövetséget 1919 júliusában szervezték meg, míg fedőegyesületét csak 1922 augusztusában.¹⁰ A Magyar Nemzeti Múltunk Kulturális Egyesület (néhány iraton „Egyesület” helyett „Társaság” szerepel) egyes akcióinak végrehajtásakor ugyancsak fedőegyesületet szerepeltetett Hadviselték Országos Szövetsége néven.¹¹ Úgy tűnhetett tehát, hogy egyazon személy egyszerre három egyesület tagjaként is tevékenykedett, holott csak ugyanannak az egyesületnek háromféle „kiadásáról” volt szó. Ha itt még figyelembe vesszük, hogy a korszak egyesületeinek tagsága között valóban nagy volt a migráció, sokan egyszerre több egyesületnek is tagjai lehettek egyidőben, könnyebben érthetővé válik a különböző egyesületek politikai állásfoglalásának azonosága, társadalmi bázisuk hasonló összetétele. A titkos egyesületek létét több ok tette szükségessé. Részt vettek a baloldali erők állandó ellenőrzésében, mivel a hivatalos elnyomó apparátus megfelelő szervezeteinek létszáma e célra elégtelen volt: kezdetben – a központi egyesület irányító csúciszerv, a TESZ (Társadalmi Egyesületek Szövetsége) létrejötte előtt – ugyancsak ezek a szervezetek irányították a többi egyesület munkáját; a trianoni béke által lehetőségeikben korlátozott kormányok helyett az illegális egyesületek látták el a különböző nacionalista, irredenta, revíziós sajtótermékekkel és aktivistákkal az országot, tagjaik küldték a jelentéseket a határmenti települések lakosságának hangulatáról; s nem utolsósorban a horthysta katonatisztek és politikusok találkozóhelyeit, politikai döntéseik előkészítésének fórumait jelentették.

A Horthy-rendszer katonai elitjének vezető egyesülete a *MOVE*, a Magyar Országos Véderő Egyesület – noha nem tartozott a titkos egyesületek közé – szoros kapcsolatokat tartott fenn a titkos egyesületekkel, sőt a Magyar Tudományos Fajvédő Egyesülettel és az Etelközi Szövetséggel egy épületben volt a központja. Az EX és a *MOVE* vezetőinek azonossága, a két egyesület politikai hovatartozása kérdésében ez nem elhanyagolható szempont, illetve magyarázat. A *MOVE* „Országos Közgyűlésének” 1918. november 30-án felvett jegyzőkönyve nemcsak a Magyar Országos Véderő Egyesület megalakulása körüli időpont problémák eldöntésének elsődleges forrása,¹² hanem egyúttal

⁹ BFL IV.1407.b. Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai, Központi ügyosztályok irattára 100 113/1920–XI. ü. o. iktatókönyvi bejegyzés szerint a BM 1920. szeptember 28-án hagyta jóvá az egyesületi alapszabályát. Az EX kezdetben ugyancsak készített alapszabálytervezetet, melyet végül a „Szövetség Alkotmánya”-ként 1925. február 23-án fogadtak el. (BFL XXV. 2. b. Budapesti Népügységesség büntetőperes iratai 8311/1947. Dr. Minich József pere.)

¹⁰ BFL ua. 151/1923–IX.ü.o. A Budapesti Főkapitányság 10 326/1923. fk. jelentése szerint 234 791/1922–BM.VII. sz. alatt hagyta jóvá a belügyminiszter a Magyar Nemzeti Múltunk Kulturális Egyesület alapszabályát.

¹¹ BFL ua.

¹² BFL ua. 1341/1919–XI.ü.o. A *MOVE* első országos közgyűléséről készült jegyzőkönyv mellett a „Magyar Népköztársaság Kormányához” intézett memorandum és az 1918. november 29-én elkészített ideiglenes alapszabály található az iratok között. Az alapszabály tervezetét a későbbiekben az 1919. január 19-i országos közgyűlés elé terjesztették. Ld. még Budapesti Hírlap 1918. XII. 1. Beszámoló a *MOVE* Előkészítő Bizottság munkájáról.

értékes adalékokat is szolgáltat a MOVE és a polgári demokratikus forradalom, valamint a hadseregen és tisztikaron belüli álláspontok megértéséhez. A közgyűlésen többek között felszólalt két altábornagy, négy ezredes és 13 százados megnyilatkozásaiból fény derült a Magyar Tisztek és Továbbszolgáló Altisztek Országos Szövetsége és a MOVE szétválásának okaira. Az altisztek egyesülete „... november 10-i alakuló gyűlését a ténylegesek legnagyobb része azzal az érzéssel hagyta el, hogy ott a néphadsereg legfontosabb munkája: az újjászervezés nem talál kellő megértést és biztosítékot” – mondta Geher (később Zámoryra magyarosított) Gyula százados,¹³ aki a Tanácsköztársaság alatt a Fehér Ház Bajtársi Egyesület egyik megszervezője, az ellenforradalmi katonai vezetők közül pedig az egyik legagilisabb személyiséggé vált. Az önálló szervezet¹⁴ létrehozásával kapcsolatban Geher kijelentette: „... összeálltunk tehát egynehányan a szervezkedés helyes irányítására, melynek eredménye a folyó hó 15-én megtartott alakuló gyűlés volt.¹⁵ Ezen körülbelül 1000 bajtárs a megalakulás szükségességét határozatlanul mondotta ki, és állománycsoportonként megválasztotta a bizalmiférfiát. Számszerint 103-at.”

A közgyűlésről készített jegyzőkönyvből megtudhatjuk az ideiglenes vezetőség megválasztásának körülményeit és a megválasztottak névsorát. Információt kapunk a MOVE, valamint a Nemzeti Tanács és a kormány viszonyára is. „Sorsunkat és jövőnket a Népköztársaság kormányának kezébe tesszük le.” A MOVE közgyűléséről a „Magyar Népköztársaság Kormányához” egy memorandumot juttattak el, melyben a kormányt és a Nemzeti Tanácsot hűségükről és fenntartás nélküli ragaszkodásukról biztosították. Többek között a következőket írták: „A győzelmes forradalom megvalósította a mi örökös vágyakozásunkat, gyermekkori álmainkat is: a független, önálló, demokratikus Magyarországot! . . . buzgó és becsületos törekvésünk, hogy a forradalom fenséges vívmányait minden ellenség ellen, bárki legyen is az, a mi részünkről is a leghatásosabban és a legnagyobb eréllyel biztosítsuk, és a jövőbeli magyar népköztársasági véderőnek, a Népköztársaság néphadseregének kifejezetten demokratikus alapon és demokratikus eszközökkel és szellemben leendő megalakításán szívvel-lélekkel részt vehessünk. . .”

A MOVE memorandumát jóváhagyta az egyesület közgyűlése, s „az egyes pontoknál helyeslések és éljenzés” bejegyzés olvasható. Az elnökség a memorandumot eljuttatta a kormányhoz, s mint a november 15-i alakuló közgyűlés után, most is a legtúlzóbb szervilizmussal ajánlotta fel szolgálatait. A katonai egyesület felajánkozó hűségnyilatkozatai és politikai szereplése, tevékenysége közötti diszharmonia közismert. Az egyesület 1919. január 19-én Gömbös Gyulát választotta vezéréül, s az egyre ellenforradalmibbá váló MOVE feloszlására is hamarosan sor került Böhm Vilmos hadügyminisztersége idején.¹⁶

Országos közgyűlések – egyesületi élet

Az egyesületek életében több évre kiható döntéseket hozhattak az egyesületek országos közgyűlésein. Ezeken a gyűléseken részt vett az egyesületi elnökség, a választmány, az egyesületi osztályok vezetői, a budapesti és vidéki fiókegyesületek vezetői, küldöttei. Névsoraik az egyesületi vezetés

¹³ Geher Gyula katonai és politikai pályafutására, az ellenforradalmi mozgalmakban betöltött szerepére elég sok dokumentumból van információnk, Balogh Ferenc, az ÉME egyik szürke eminenciása naplójában Gehert mint a katonai ellenforradalmi mozgalmak vezetőjét mutatja be, s a Battlay Ákos és Dezső, Bleyer Jakab, Csilléry András, Kontra Aladár, Péter Ferenc, Pintér Jenő, Szmertnik István, Unterreiner Mihály és Wein Dezső tagokból álló csoporthoz tartozónak állítja be. (BFL XXV. 1. b. Budapesti Népbíróóság büntetőperes iratai 659/1946. Balogh Ferenc pere.)

¹⁴ BFL IV.1473.a. Budapest Székesfőváros IV. kerületi Előjáróság iratai. Általános közigazgatási iratok 21 280/1918. A Magyar Tisztek és Továbbszolgáló Altisztek Országos Szövetsége a MOVE-tól különválva tovább folytatta tevékenységét.

¹⁵ Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben. Bp., Népszava K. 1946. 124–130. old. Stromfeld Aurél perében a MOVE megalakulásakor tett hűségnyilatkozatok is szóba kerültek Molnár Dezső altábornagy és Zsiri István tüzérezredes (1918 novemberében még csak őrnagy) tanúkihallgatásakor. (Vö. Dósáné i. m. 37. old.)

¹⁶ Ua. Valamint Hajdú Tibor: Károlyi Mihály. Politikai életrajz. Bp., Kossuth K. 1978. 316. old.

társadalmi bázisának vizsgálatán túl, a korszak párttörténeti kérdéseinek vizsgálatához is igen sok értékes adatot nyújtanak. Az elhangzott beszédek, hozzászólások alapján lehetővé válik sok vitatott kérdés rekonstruálása, hosszabb távon jelentkező együttműködések kezdeti lépéseinek kimutatása, bizonyíthatókká válnak a szélsőjobboldali politikai elit tömörülésének kérdései. Az országos közgyűlések hagyták jóvá az egyesületek esetleg megváltozott programjait, választották meg az új vezetőséget, s hoztak zárt ülésen határozatot bizonyos fegyelmi, politikai kérdésekben.

Az 1919. január 6-¹⁷ óta alapszabállyal működő ÉME, az Ébredő Magyarok Egyesülete a Horthy-rendszer szélsőjobboldali egyesületei közül a legantiszemitább, a legbrutálisabb és a legnagyobb tömegbázissal rendelkező egyesület volt. Országos tevékenysége 1919–1923 között a legtöbb vitát, szenvedélyt váltotta ki és vért ontotta. Parlamenti, sajtó- és utcai csaták jelezték működését. A fehérterror pogromlovagjainak gyűjtőhelye volt, Héjjas Iván, Prónay Pál és Márffy József voltak a leghírhedtebb vezetői.¹⁸ Titkos nemzetvédelmi csoportokat hoztak létre a kormány beleegyezésével, s tevékenységük, amely független volt az ÉME-től, sok szállal kapcsolódott a Kettőskereszt Vérszövetséghez.¹⁹ A bethleni konszolidáció rendszerébe való integrálódás az éjszakai atrocitások,

¹⁷BFL IV.1473.a. Budapest Székesfőváros IV. kerületi Előjáróság iratai, Általános Közigazgatási iratok 11 467/1919.

¹⁸Az ÉME alapítói közül a későbbiek folyamán csak Balogh Ferenc ny. államtitkár (Berinkei Dénes miniszterelnöksége idején a Legfőbb Állami Számvevőszék alelnöke) és dr. Herkély Tibor joghallgató (később hol a Belügyminisztériumban, hol a Földművelődésügyi Minisztériumban fogalmazó) váltak ismertté, sőt Herkély az 1930-as és 1940-es években az ÉME felosztásáig az egyesület utolsó elnöke volt. Az egyesület vezérkarában a Tanácsköztársaság megdöntése után hivatásos politikusok, politikai kalandorok, érvényesülni kívánó értelmiségiek, s elsősorban köztisztviselők találhatók. Budaváry László (néptanító, nemzetgyűlési képviselő), Pálóczi Horváth István (örkényi földbirtokos, Szmracsányi György után az ÉME második elnöke) mellett azonban Eckhardt Tiborék színrelépéséig Héjjas, Prónay és Márffy neve fémmjelzte az ÉME-t. Héjjas az egyesület Duna–Tisza közti megszervezését s a britanniás akciókat követően aktív részt vállalt a Nyugat-Magyarországra menekült ébredő gyilkosokkal az ottani bandaharcokban. Az ÉME vezetőségében a katonai körökhöz közel álló vonal egyik vezéregyénisége volt, hasonlóan Prónay Pálhoz. A lajtában Prónay, Héjjással együtt, megszervezte az ÉME Nemzetvédelmi Főosztályát, s céljaik megvalósításába többek között Márffy Józsefet, a IX. kerületi ébredő nemzetvédelmi csoport vezetőjét, az erzsébetvárosi bombamerénylet és több más terrorcselekmény kitervelőjét és végrehajtóját is bevonták.

¹⁹BFL VII.5.c. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai, Büntetőperes iratok 16 193/1923. Márffy József és társai pere. Főtárgyalási jegyzőkönyv, gr. Csáky Károly honvédelmi miniszter tanúkihallgatása 1924. április 28-án. Az ÉME és a Kettőskereszt Vérszövetség kapcsolata a kommün megdöntését követő időszakra nyúlik vissza. Ekkor semmiféle szervezett fegyveres erő nem volt az országban, ellenben a Nemzeti Hadsereg első alakulatainak bevonulásakor már igen jelentős számú polgári szervezet létezett. Több mint ötven ilyen szervezet volt, melyeknek célja az esetleg újjáébredő bolsevik forradalom veszélyének elhárítása. Valamennyiüket „keresztény nemzeti társadalmi önvédelmi szervezet”-ként jellemezhetjük a saját szavaikkal.

Egységes vezetés alá vonásukat Berzeviczy tábornok, vezérkari főnök szorgalmazta. Így keletkezett a sok különböző egyesület egységes vezetése céljából Kettőskereszt Vérszövetség név alatt az a bizonyos szervezet, amely nem szolgált egyéb célt, mint a „bolsevik veszedelem visszatértének esetleg elejét venni, szükség esetén az akkori kül- és belpolitikai viszonyok tisztázása érdekében segídekezni”. Katonai vezetés alatt annyiban állott a Vérszövetség, amennyiben egy katonai központban nyilván tartották valamennyi katonai szervezetet és a társadalmi úton beszervezett tagokat. Szerződésre léptek az ÉME-vel, melyben benne foglaltatták az ÉME joga egy védelmi csoport felállítására és az, hogy ezen alakulatokat a Vérszövetség rendelkezésére köteles bocsátani. A továbbiakat az ÉME teljesen önállóan végezte. Az egyesület toborozta a tagokat, tartotta őket nyilván, létszámukról állandóan jelentést küldött a vezérkarnak. A katonapolitikai osztály ugyanakkor megküldte jelentéseit az ÉME nemzetvédelmi osztályoknak, kiképezte azok egyetemi és főiskolai hallgató tagjait.

késelések, kilengések, bombarobbantásos gyilkosságok lezárását tette szükségessé.²⁰ A Klebelsberg Kunó belügyministersége idején a kormány által megindított ÉME-ellenes hadjárat az egyesületet visszavonulásra, politikai módszereinek konszolidáltabbá tételére készítette. A magyar belpolitikai élet 1923-as nyári válsága, a Gömbös, Zsilinszky és Eckhardt vezetett fajvédők²¹ tevékenységének kibontakozása azonban az ÉME-ben is komoly hatást váltott ki, melynek egyik csúcspontja az 1923-as elnökválasztó közgyűlés volt.²²

Az országos közgyűlés Héjjas Iván elnöklete alatt választotta meg az Ébredő Magyarok Egyesülete új elnökségét, melynek élére Eckhardt Tibor került. Társelnököknek Buday Dezső mérnök, nemzetgyűlési képviselőt és Zilahi Kiss Jenő székesfővárosi alpolgármestert választottak meg. Az egyesület alelnökségére dr. Benárd Ágoston és dr. Csilléry András ny. minisztereket, dr. Darányi Ferenc miniszteri osztálytanácsost, dr. Horváth Géza udvari tanácsost, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóját, az Akadémia tagját, Prónay Pál ny. alezredest, dr. Pröhle Vilmos egyetemi tanárt, Sármezey Endre ny. vasútigazgatót, kormányfőtanácsost és Bresztovszky Béla egyetemi tanárt találták érdemesnek.

Eckhardt Tibor elnöki székfoglalójában fajvédő alapállásának megfelelően fejtette ki nézeteit. A „belső destrukció” elleni küzdelem jelszavával lépett fel, s hitet tett azon eszmék mellett, „melyeket az ébredők 1918-ban, a legsúlyosabb időben zászlójukra tűztek ki”. Irányelvként az „egész világ intranzigens, nacionalista elemei között” fennálló szolidaritás kibővítését indítványozta. Preventív intézkedéseket javasolt a szociáldemokrácia, s „az alsóbbrendű bevándorolt tömeg” (értsd a zsidóságot – Z. T.) kulturális és gazdasági hatalma elleni küzdelemben.

Külön szót az egyesület és a pártpolitika egyes kérdéseiről. Kijelentette: „Nem tűrném el soha, amíg az egyesület élén állók, hogy itt bármilyen párt politikája érvényesüljön és ezzel a bajtársi szolidaritás megbomoljék. Nem szabad engednünk, hogy ellenségeink politikai szempontok kiefelezésével valaha is éket verjenek sorainkba.” Eckhardt pártpolitikaellenes (azaz Egységes Párt ellenes) kijelentése mögött azonban nemcsak az ÉME-egység további fenntartásának gondolata húzódtott meg. Gömbös Gyula és hét társának kiválása az Egységes Pártból,²³ a fajvédő mozgalom pártszerű kereteinek pillanatnyi hiánya, az ébredők perspektivikus bekapcsolása a fajvédő táborba, az ÉME

²⁰ Az ÉME tagjai által elkövetett atrocitások, gyilkosságok közül a legismertebbek a két Club kávéházi merénylet, a Britannia Szállóban és a cinkotai Ehmann-telepen végrehajtott akciók, az Erzsébetvárosi Demokrata Körben végrehajtott robbantás, az újpesti zsidótemplom felrobbantásának terve, a Koháry utcai törvényszéki palota, a francia és a cseh követségek elleni merényletek, a Miklós Andornak és dr. Rassay Károlynak küldött robbanólevelek, az ÉME „101-es bizottságának” fenyegető hangú levelei, melyeket a Budapesti Főkapitányságra, a francia követségre és a nemzetgyűlés elnökéhez küldtek, a Duna–Tisza közén elkövetett zsarolások, gyilkosságok stb. A csongrádi bombamerényletet az 1923-as elnökválasztás után hajtották végre.

²¹ BFL VII.5.c. Budapesti Büntetőtörvényszék büntetőperes iratai 652/1926. Erdősi Dezső pere. A történeti szakirodalom a Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Párt létrejöttének időpontjául a fajvédő nemzetgyűlési képviselők Egységes Pártból történt 1923. augusztus 2-i kilépését adja meg. Véleményünk szerint a pártok, egyesületek csak abban az esetben tekinthetők „hivatalosan” működő szervezeteknek, ha megvannak működésük jogi kellekei, programjuk közismertté vált, tagjaik nem szűkkörű csoportosulásban, hanem hálózatban tevékenykednek. Az újabban feltárt források ismeretében a Fajvédő Párt hivatalos alakuló közgyűlésére csak az 1924. október 19-i kecskeméti programnyilatkozat (Fajvédő Kiáltvány – a Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt programja. Bp. Stádium Rt. 1924. október.) után, 1924. november 13-án került sor. A kiáltvány alapján a „megjelentek elhatározzák, hogy . . . megalakítják a Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt (fajvédők) név alatt az országos pártot” – írta az alakuló közgyűlés jegyzőkönyve.

²² BFL XXI.574.a. Budapest Székesfőváros IV. kerületi Előjáróságának iratai. Általános közigazgatási iratok 5631/249–1949. Az 1923. december 16-án megtartott országos közgyűlés jegyzőkönyve.

²³ Gömbös Gyula mellett kivált az Egységes Pártból Bell Miklós, Eckhardt Tibor, Kiss Menyhért, Lendvay István, Ulain Ferenc, Zsirkay János, Zsilinszky Endre. Közülük csak Bell nem volt az ÉME tagja.

tömegbázis szerepének felismerése egyaránt szerepet kapott az elnöki állásfoglalásban. Ha egybevetjük az ÉME új vezetőségének és a fajvédők alakuló közgyűlésén megjelenteknek a névsorát, szoros korrelációt mutathatunk ki. Minden ötödik fajvédő pártalapító egyúttal az Ébredő Magyarok Egyesületének is vezetője volt.²⁴ A fajvédő csoport 1923 nyarárt követően felmérte politikai lehetőségeit, s társadalmi bázisa kiépítésének az adott viszonyok között legjárhatóbb útját választotta. Annak az ÉME-nek a maga mögé állításán fáradozott, amely egyrészt kiszorulva a hatalomból arra várt, hogy méltó választ adhasson az „örésváltást” lezáró, a keresztény nemzeti politikát „eláruló” Bethlen-kormányának, másrészt ugyanakkor még mindig jelentős rétegeket tudhatott maga mögött. E felismerést tükrözte az 1919-es ébredő hagyományokhoz való visszanyúlás, az 1920-as ébredő atrocitások színterének, a Duna–Tisza közének megszervezése, a fajvédő programnyilatkozat helyének és idejének megválasztása. Az ébredők vezetői a fajvédők kínálta lehetőséget nem hagyták elveszni, s a MOVE mellett az ébredők képezték a Gömbös-párt legszilárdabb bázisát. A kormánypárt és Gömbösök kibékülése viszont válságba sodorta az ÉME-t. Az egyesület kettészakadt, s hiába próbált Gömbös hatalomra kerülését követően „újjaébredni”. Az ÉME, egyrészt leszűkült társadalmi bázisa, másrészt társadalmi és gazdasági céljainak túlhaladottsága következtében kiszorult a hatalomból. Gömbös ugyan még a régi barátok egy részének közreműködésével, de már új szervezeti keretek között valósította meg elképzeléseit.

Az alapszabályok

Az egyesületek politikai tevékenységet nem folytathattak. Valamennyi szélsőjobboldali egyesület társadalmi egyesületként funkcionált, alapszabálya „kizárta a pártpolitikát”. Ugyanakkor – mint ismeretes – az egyesületek tevékeny részt vállaltak a rendszer stabilizálásában, revíziós külpolitikai és belsejtaellenes belpolitikai céljainak megvalósításában.

Az egyesületek tagságától a vezetőség feltétlen engedelmességet, politikai és erkölcsi szilárdságot követelt. A korszak egyesületeinek alapszabályaiban külön rész foglalkozik a tagság kötelességeivel, az egyesületi fegyelmi bizottság működésével, a tagok kizárásával. Más volt a helyzet a titkos egyesületekben tevékenykedőknél. Ezekben nemcsak a szabadművés miszticizmus sok alkotóelemének átvételével tették titokzatosabbá az egyesületi életet, hanem külön fegyelmi bíróságokat, vérbíróságokat is felállítottak. A Kettőskereszt Vérszövetség esküt is vett külön-külön minden tagtól: „Én . . . esküszöm a mindenható Istenre, és fogadom mindenre, ami előttem szent, hogy az országfelforgató vörös elemek, azoknak izgatása és mozgolódása ellen, ha kell, fegyverrel a közért is harcolok, és ezeréves magyar Hazám elrablott területeinek visszaszerzése érdekében, ha kell életemet is feláldozom. Vezéreimnek és általuk kinevezett előjáróimnak parancsait a leghívebben teljesítem. Ha ezen eskümet megszegném, alávetem magam a Kettőskereszt Vérszövetség-e vérbíráskodás-ítéleteinek. Isten engem úgy segítjen!” A vérszövetségi eskü nemcsak a titkos egyesület tagjaira, hanem az ÉME nemzetvédelmi csoportjainak tagjaira nézve is kötelező volt.²⁵ A fennmaradt dokumentumok alapján tudunk a vérbíróság ítéleteiről is.²⁶

²⁴Név szerint dr. Koncz János, Lenkey Lehel, Rákóczi Béla, dr. Dániel Sándor, dr. Darányi Ferenc, Turchányi Egon, Lukácsovich Lajos, dr. Hammersberg Elemér, Balogh Ferenc, Héjjas Iván tartozott közéjük. A párt alakuló gyűlésén részt vettek mellett a távolmaradtak közül mindkét politikai fórum tagja volt Ulain, Eckhardt, Gömbös, Zsilinszky Endre, Kiss Menyhért.

²⁵BFL VII.5.c. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai, Büntetőperes iratok 198/1940. dr. Kiss Gábor Jenő pere. A vádlott az ÉME Tiszamarosszögi Nemzetvédelmi Osztályának parancsnoka volt, amely félhivatalos alakulat a Kettőskereszt Vérszövetség és a Héjjas Iván parancsnoksága alatt álló, ún. Alföldi Brigádhoz tartozott. Az Alföldi Brigád, hasonlóan a Kettőskereszt Vérszövetséghez, esküt vett minden tagjától. Az eskü szövege a következő volt: „Én . . . a Héjjas-brigád tagja, esküszöm és fogadom, hogy a szervezet tagjai között a legnagyobb testvéri egyetértés megteremtésén fogok dolgozni minden erőmmel. Esküszöm és fogadom, hogy a Héjjas-brigád, illetve a Héjjas vezér által kinevezett fellebvalóim parancsait minden körülmények között lehetőség szerint teljesítem. Esküszöm

A társadalmi bázis és vizsgálata

A szélsőjobboldali egyesületek politikai arculatának, *társadalmi bázisuk kialakításának* feltárására az egyesületi iratok két nagy csoportja használható fel. Egyrészt az egyesületi alapszabályokban megfogalmazott egyesületi célokat kell említenünk, amelyekben az egyesületek vezetői nemcsak megfogalmazták igényüket a magyar társadalom felépítésének ideológiai és politikai összetevőire, hanem kijelölték azokat a rétegeket, társadalmi-foglalkozási csoportokat is, amelyek megnyerésével igyekeztek minél nagyobb hatalomra szert tenni, a politikai életben minél nagyobb beleszóláshoz jutni. Másrészt az egyesületi tagnévsorokat, alakuló közgyűlési, vezetőségválasztó közgyűlési névsorokat kell megemlítenünk, amelyek segítségével nemcsak az egyesületek vezetőségének társadalmi bázisára, az uralkodó elithez való viszonyára találunk adatokat, hanem az egyesületek történetében egymást váltó politikai csoportok vizsgálatával az egyesületek társadalmi bázisának alakulását, a mindenkori államrezon társadalmi összetevőjéhez való viszonyát is tudjuk rekonstruálni. A szélsőjobboldali egyesületek vezetőségeinek összehasonlító vizsgálatával lehetőség nyílik a szélsőjobboldali hatalmi apparátus összetevőinek feltárására, a különböző pártpolitikai döntések társadalmi lecsapódásának vizsgálatára. A névsorok mellett feltüntetett társadalmi-foglalkozási kategóriák, s más egyéb fontos adatok értékelésével feltárhatók a Horthy-rendszer szélsőjobboldali társadalmi bázisának, azaz elsősorban e bázis elitjének személyi összetevői, az „örségváltást” hirdető rétegek kudarcának okai, a keresztény nemzeti társadalom öröklött zártságának és politikai arculatának kettőssége.

Az 1918. október 31. után keletkezett szélsőjobboldali egyesületeket társadalmi bázisuk kialakítására tett kísérleteik, alapszabályaikban megfogalmazott céljaik alapján két nagy csoportra oszthatjuk. Egyrészt vannak olyanok, amelyek az egész társadalmat, vagy annak jelentős csoportjait kívánták tömöríteni. Másrészt voltak olyan egyesületek, amelyek csak bizonyos rétegekre, egynémely szakma vagy foglalkozási ág képviselőire igyekeztek hatni. Az előbbi csoportba tartozott az ÉME, amely az egész magyar társadalom megszervezésének igényével lépett fel, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, amely az asszonyok és leányok tömörítését szorgalmazta, a Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület a kereszténységet és a „fajmagyarságot” igyekezett céljainak megnyerni, a Magyar Nemzeti Szövetség minden magyar erő összekovácslásán fáradozott, a Magyar Leventék Országos Szövetsége és a Magyar Jövő Szövetség pedig az egész magyar ifjúság egyesületbe való tömörítését óhajtotta. Az egyesületek másik csoportjában a Turul Szövetség és különböző egyetemi és főiskolai bajtársi egyesületei az egyetemi és főiskolai ifjúság, a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete és a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete a szakma keresztény képviselőit, a Magyar Tisztek és Továbbsegítő Altitsek Országos Szövetsége a hadviselő egyének, a MOVE a hivatásos és nem hivatásos tisztek és katonák tömörítésén fáradozott. A Fehérház Bajtársi Egyesület a Tanácsköztársaság alatt aktív ellenforradalmárokat, a Magyar Bolsevistaellenes Liga (másutt Antibolsevista Comité, azaz ABC) a „vértanúk” hozzátartozóit és a meggyőzött munkásságot, míg az Erdélyi Székely és Magyar Munkások

és fogadom, hogy minden az alakulattal kapcsolatos titkokat megtartok, az alakulat tagjait, annak parancsnokait senkinek soha el nem árulom. Titoktartási kötelezettségem még az alakulat megszűnésével is érvényben marad. Esküszöm, hogy minden erőmmel arra fogok törekedni, hogy szervezetünk értékét és közmegebecsülését tehetséggel és munkámmal előbbre segítsem. Esküszöm, hogy semmiféle titkos, vagy nyílt destruktív irányú egyesület tagja nem vagyok s nem leszek. Esküszöm és fogadom, hogy míg a Héjjas-brigád tagja vagyok, politikával és a királykérdéssel nem foglalkozom. Esküszöm, hogy a Héjjas-brigád tagjai között a legnagyobb fegyelmet meg fogom tartani és megtartatom. Fogadom, hogy sem nyílt, sem titkos ellenségeinkkel soha összeköttetésbe nem leszek. Bajtársaimat, semmi körülmények között sem élve, sem sebesülve, de még meghalva sem fogom elhagyni, rajta minden körülmények között segíteni tartozom. Alávetem magam a Héjjas-brigád tagjai által választandó fegyelmi és büntető bizottság bármilyen nemű büntetésének. Isten engem úgy segítjen!”

²⁶ BFL VII.5.c. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai, Büntetőperes iratok 16 193/1923. Márfy József és társai pere.

Gábor Áron Szövetsége a menekült Erdély-részi lakosságot akarta maga mögött felsorakoztatni.²⁷ A különböző pártok klubjai, körei ugyanakkor az illető pártok tagjait és a párttal azonos elvet valló polgárokat invitálta sorai közé, mint például a Keresztény Nemzeti Párt Országos Köre, amely a KNP-vel azonos nézeteket képviselőket igyekezett tömöríteni.²⁸

Az egyesületi társadalmi bázisok vizsgálatának másik módszere az egyesületi névsorok vizsgálata. Az ÉME 1921. december 18-án tartotta második országos közgyűlését,²⁹ ahol megválasztották az egyesület új vezetőségét. A következőkben az új egyesületi vezetés társadalmi, földrajzi összetételének vizsgálatával igyekszünk a tagnévsorok feldolgozásának módszertanához hozzájárulni.

1921 végén Magyarországon 204 vidéki és budapesti ébredő csoport működött, s 57 vidéki sajtóorgánum keresztény nemzeti szellemére hatott az ébredő ideológia. A királypuccsokat követően az ÉME-ben belső küzdelmek zajlottak le, s az egyesületi vezetőség újjáavasztását mint egy kísérletet foghatjuk fel a célból, hogy az egyesületet az eddigi vezető, a karlista Szmracsányi György és köre hatásától megtisztítsák.

Az egyesület országos elnöke, az ÉME Vidéki Főosztályának korábbi vezetője, az örkenyi földbirtokos, Pálóczi Horváth István lett. Társelnökké gr. Széchenyi Viktort és dr. Hegedüs György, eddigi alelnököt választották meg. Az új alelnökök Bárczay Ferenc, Benárd Ágoston, Budaváry László, Darányi Ferenc, Fáy Gyula, Sármezey Endre, Horváth Géza és Prónay Pál lettek.

Az egyesület országos irányítóivá választották Balogh Ferenc miniszteri tanácsost, Buday Dezső fővárosi törvényhatósági bizottsági tagot, Czettler Jenő, Hir György és dr. Pröhle Vilmos nemzetgyűlési képviselőket, dr. Csilléry András és Ereký Károly volt minisztereket, dr. Dániel Sándor ügyvédjelöltet, dr. Fodor Gyula lapszerkesztőt, Héjjas Iván földbirtokost, dr. Herkély Tibor minisztériumi fogalmazót, Horváth Károly és Lőrincz Antal állami tisztviselőket, Zilahi Kiss Jenő fővárosi tanácsnokot, Remetei Kőváry János író, Lukácsovich Lajos lapszerkesztőt, Mádl J. Géza magántisztviselőt, Turchányi Egon Albert r. k. lelkészt, dr. Wolff Károlyt, a Főudvarnagyi Bíróság elnökét és Zimmer Ferenc nagykereskedőt.

Megválasztották az ÉME Országos Felügyelőbizottság, a Központi Igazoló- és Fegyelmi Szék funkcionáriusait. Az ÉME Országos Igazgatóságának és Országos Központi Választmányának összetétele a megválasztott ébredők által képviselt országrész és foglalkozási-társadalmi csoportösszetételük szerint 1921. december 18-án abszolút számban az alábbi volt:³⁰

A társadalmi–foglalkozási csoport	Buda-pest	Dunán-túl	Fel-vidék	Tiszán-túl	Duna–Tisza köze	Budapest és a vidék össz. adat
Az uralkodó osztályok képviselői	15	13	4	5	9	46
Köztisztviselők, állami alkalmazottak	26	5	5	2	4	42
Magántisztviselők	8	–	–	–	1	9
Szabadfoglalkozású értelmiségiek, egyéb értelmiségi	15	3	1	7	3	29
Összesen	64	21	10	14	17	126

²⁷ Az előbbieken említett valamennyi egyesület alapszabályát az BFL különböző fondjaiban őrzik. Az iratok felkutatásában Szekeres László, a BFL munkatársa volt segítségemre, akinek ezúton is köszönetet mondok.

²⁸ Ua.

²⁹ Országos Levéltár P 1354. ÉME iratai, továbbá Nemzeti Élet. Bp., 1921. december 25. I. évf. 39. sz. 236–238. old. Az ÉME második országos közgyűlése.

³⁰ Ránki György: Az 1939-es budapesti választások. Történelmi Szemle, 1976.4.sz. 613–630. old. Az ébredőkre vonatkozó, társadalmi bázisokra jellemző csoportosítást e tanulmány alapján készítettem.

Az egyesület vezetőségének országrészek szerinti összetétele érdekes képet mutat. Egyrészt a vezetőség Budapest–vidék viszonylatban közel azonos számú, mert közöttük az arány 64 : 62. Ez tükrözi az ébredő mozgalom országossá válását, a budapesti és vidéki ébredők között végbement számbeli kiegyenlítődést. Másrészt a legtöbb ébredő vezetőt – a fővárost és közvetlen környezetét nem számítva – az Alföld küldte, de a Tiszántúl és a Duna–Tisza köze egyenkénti adatait a Dunántúl már megelőzi. Mind a Dunántúl, mind a Duna–Tisza köze hagyományos ébredő bázist alkotó terület volt, s mindkettő jelentős szerepet játszott az 1919 nyarától 1921 decemberéig terjedő időszakban. A vezetőségválasztás is tükrözte ezt a helyzetet, attól függetlenül, hogy a dunántúliak általában karlisták, míg a Duna–Tisza köziek általában szabadkirályválasztók voltak.

Az egyesített alföldi adatok ugyanakkor arról is tanúsodtak, hogy a vidéki ébredő vezetők pontosan felét ez az országrész adja. Az ÉME tagságának megoszlása is ezt támasztja alá. A felvidéki területek kicsiny részesedését az ottani szervező akciók eredménytelensége, valamint az ott lakóknak az ébredő eszme iránt vallásilag és társadalmilag indokolt ellenállása okozza. Az Alföld – különböző gazdasági-társadalmi kategóriákba tartozó és különböző szellemi szintű – gazdátársadalmának képviselői adták a vezetőség elsődleges társadalmi bázisát, míg a Dunántúl és a Felvidék iparosodottabb területein kevésbé sikerült a mozgalomnak szélesre tárnai kapuit.

Nincs az egyesület vezetőségének társadalmi bázisában, sőt vezetőségi póttagságában sem egyetlen munkás, kisiparos, kiskereskedő, kispolgár. Ugyanakkor 1921 végéig az egyesület akcióiban közismerten nagy számban vettek részt az ún. kisegzisztenciák, a frontról a munkanélküliségbe és vagyontalanságba hazakerült elemek. Politikai vezető szerepre azonban nem sikerült szert tenniük.

Nem található az egyesület vezetőségében Hir György ny. különítményes tisztan és Prónay Pál ny. alezredesen kívül más katonatiszt sem, s mindössze egyetlen egyetemi hallgató van az új vezetőségben. Ennek okait, mindkét kategória esetében, a fennálló tiltó jogszabályokban kell keresnünk.

Így könnyebben lesz érthető, hogy a kor „divatjának” megfelelően elsősorban a társadalmi presztizs, a név alapján választották meg az egyesületek vezetőségét, s ezek összetétele ennyiben egyrészt a dualista egyesületi szellem dzsentrí jellegű továbbélésének, másrészt a hagyományos kaszt-szellem egyfajta továbbterjedésének volt a következménye. Az egyesületek vezetősége a reprezentánsak mellett ugyanakkor magába foglalta az egyesületek életének szürke eminenciáit, tényleges alakítóit is.

Az ÉME vezetőségének társadalmi összetételében a legkiemelkedőbb számban az uralkodó osztályok képviselői voltak jelen, több mint egyharmadát tették ki a vezetőségnek. Közöttük igen kicsiny a különböző címeikkel felruházottak száma. Zömükben – még a budapestiek is – földbirtokosok, tényleges és ny. államtitkárok, különböző rangú egyházi személyiségek, valamint egy-egy nagykereskedő, gyáros, igazgató, egyetemi tanár tartozik közéjük. A fővárosi és vidéki adatok összehasonlításakor itt is közel hasonló arányok mutathatók ki az alföldi, dunántúli és fővárosi képviselők között. A zömében földbirtokos alföldi ébredő uralkodó osztály társadalmi összetételében eltért a dunántúlitól, ahol az egyházi és jogi élet képviselői is jelentős szerepet játszottak. Az ébredő uralkodó osztály tagjai között 16 főből állt az aktív politikusok gárdája. Civil foglalkozásokat tekintve lelkes, egyetemi tanár, megyéspüspök, ny. különítményvezető, földbirtokos egyaránt volt közöttük. Az országos és fővárosi adatok erős diszkrépanciája mutatható ki: míg Budapestet az ÉME választmányában mindössze három nemzetgyűlési képviselő reprezentálta, addig vidékről 17 nemzetgyűlési képviselő vett részt a választmány munkájában. Az uralkodó osztályba tartozó nemzetgyűlési képviselők zömét a földbirtokosok adták, akik közel egyharmadát tették ki a 26 ébredő magyar nemzetgyűlési honatyának.³¹

A köztisztviselők képviselői nem sokkal maradtak el az uralkodó osztály tagjai mögött. Nagy létszámuk összefüggött a trianoni béke rendelkezéseivel is, melyeknek következményeként a Magyarországra menekült köztisztviselőket az államapparátus felszívta, az ébredő demagógia pedig ígéreteivel

³¹ Az ÉME nemzetgyűlési képviselők névsora: Czettler Jenő, Erekly Károly, Hir György, Meskó Zoltán, Prohászka Ottokár, Csukás Endre, Dánér Béla, Gunda Jenő, Gyömörey György, Korodi Katona János, dr. Koszó István, Patacsy Dénes, Putnoky Móric, Rupprecht Olivér, Szabóky Jenő, Tarányi Ferenc, Temesváry Imre, dr. Hegedüs György, Bárczay Ferenc, Budaváry László, gr. Széchenyi Viktor, dr. Benárd Ágost, Fáy Gyula, Kiss Menyhért, Kontra Aladár és Pröhle Vilmos.

magához láncolta. Megoszlásuk a különböző állami hivatalok között és fizetési fokozatuk azonban heterogén képet mutatott. Zömük Budapesten élt és dolgozott. Összetételükre sajátosan jellemző a közlekedési alkalmazottak nagy száma, akik közül 12 a MÁV, a Déli Vasút, a villamosvasutak alkalmazottja volt. Magas a miniszteriális állásban levők száma is. A fővárosi közigazgatásban viszont csak két fő dolgozott közülük. A közalkalmazott vidéki vezetők országos megoszlásukat tekintve közel azonos arányban részesedtek, főleg ha az alföldi adatokat együttesen értékeljük.

A magántisztviselők jelenléte az Ébredő Magyarok Egyesülete vezetőségében az egy Duna–Tisza közti „fehér hollót” nem számítva, sajátosan budapesti jelenség volt. Összefüggött a főváros gazdasági vezető szerepével, a vidéki ipar- és pénzügyi viszonylagos elmaradottságának társadalmi következményeivel. Szerepet játszott alacsony részesedésükben az az el nem hanyagolható tény, hogy vidéken a politikai élet erősen őrizte a konzervatív hagyományokat, elsősorban a „hagyományos” rétegek gyakorolták. Ugyanakkor a magántisztviselői kart alkalmazók társadalmi, vallási összetétele is szerepet játszott abban, hogy nem az ÉME, hanem a liberális, demokrata hagyományokat ápoló pártok, egyetek felé orientálódott a magántisztviselők jelentős hányada.

A szabadfoglalkozású értelmiség részesedése az ÉME vezetőségében valamivel jelentősebb volt, mint a magántisztviselőké, de az országrészek szerinti megoszlást tekintve erősen polarizált volt. A főváros vezető szerepe itt is érvényesült, hiszen több mint felét adta a szabadfoglalkozásúak képviselőinek, akik között szép számmal volt található író és újságíró, a „destruktív sajtó” elleni küzdelem élharcosai. Feltűnő, hogy a Dunántúlt három, míg a Felvidéket csak egy fő képviselte ebben a társadalmi-foglalkozási kategóriában. Így végső soron az alföldi és fővárosi keresztény nemzeti értelmiség képviselői közül kerültek ki a vezetőség ezen tagjai.

Az ÉME igazgatóságának, választmányának pót- és rendes tagjai, összesen 165 fő volt az ÉME életére döntő befolyással. Foglalkozási-társadalmi összetételük abszolút számban és százalékosan az alábbi volt:

az uralkodó osztályok képviselői	57 fő	34,5%
köztisztviselők	53 fő	32,1%
magántisztviselők	12 fő	7,2%
szf. és egyéb értelmiségiek	43 fő	26,2%
összesen	165 fő	100,0%

Az egyesület vezetőségének társadalmi összetételében meghatározó szerepet a közel egyharmados részesedésű köztisztviselői réteg játszott, akik közül elsősorban Förster Lajos, Endre László főszoigabírák vidékről (Kunszentmiklósról és Gödöllőről), valamint a budapesti minisztériumokban dolgozók közül Herkély Tibor és társaik emelkedtek ki. A közlekedés tisztviselőinek hatása a beszerző munka irányában mutatkozott meg, míg a közalkalmazotti, tanácsi és államhivatalnoki pozíciókban levők az egyesületi élet ügyviteltechnikai, rendészeti ügyeiben segítettek. A fővárosi és vidéki törvényhatóságokban képviselőik útján keresztény nemzeti szellemű döntéseket hozhattak, a politikai élet eseményeire meghatározó befolyással bírhettek.

A MOVÉ-ban tömörült katonatiszti kar, és a zömében a TESZ-ben, az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligában, s más, ún. szakma szerint szerveződött keresztény nemzeti egyesületben megtalálható dzsentri mellett, a köztisztviselői kar mint az 1920-as évek elején az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisának harmadik nagy alkotó eleme az ÉME-ben talált egyesületi otthonra, amit nemcsak az egyesületi vezetőség, hanem a tagság összetétele is bizonyít.

Az ébredő vezetőség véleményét a parlamentben 26 főnyi ébredő képviselőcsoport hangoztatta, de képviselőik mellett törvényhatósági bizottsági tagjaik is jelentős szerepet játszottak. Az ÉME nemzetgyűlési képviselői közül 12 kisgazda-, 16 pedig kereszténypárti programmal lett 1920-ban nemzetgyűlési képviselővé választva. (Közülük kettőt később az ÉME kizárt soraiból.)

Az egyesület régebbi vezetői közül a megmaradtak között volt Balogh Ferenc, Buday, Csilléry, Dániel, Fodor, Freiszperger, Herkély, Mádl, Lukácsovich, Remetei Kőváry, Turchányi és Zimmer. Az 1918/1919-es alapító gárda mellé 1920-ban felsorakozott Kádár Lehel, Lendvay István, Makay Dezső, Zsilinszky Endre, Budapesten folytatta ébredő tevékenységét Lipovniczky Pál, Héjjas Iván, Prónay Pál és Pröhle Vilmos. Valamennyien az ÉME budapesti csoportjának voltak tagjai, de szereplésük nemcsak fővárosi, hanem országos kihatású is volt. Az egyesület budapesti városi képviselőletében dr. Wolff Károly vitt vezető szerepet, s noha az ÉME a pártpolitikától való mentességet még az alapszabályában

is hangsúlyozta, a keresztény nemzeti pártpolitika támogatásától nem vonta el tagjait. A budapesti választmány póttagjai közül kiemelkedett Grüneberg Frigyes leszerelt katonatiszt, trafikos és gyáros, a Kettőskereszt Vérszövetség egyik vezetője és Mihalovics Zsigmond lelkész.

A vidéki ébredők közül a győri Laky Vilmost, a soproni Arany Pascalt, a debreceni egyetemi tanár Iványi Bélát, s a már említett főszolgabírókat kell megemlíteni. A póttagok közül dr. Dulin Jenő szekszárdi ügyvéd szerepe volt jelentős.

Az egyesület vezetőségének újjáalakulása 1920 márciusához képest jelentősnek mondható. Kikerültek belőle egyrészt a legkompromittáltabb legitimisták, másrészt azok a „turbulens elemek”, akik ellen először Simonyi-Semadam, majd Teleki miniszterelnök emelt szót. Bethlen már nem az egyesületből való kizárára fektette a fő hangsúlyt, az ő koncepciója ezzel ellentétes volt. Miniszteriális állásban levő, magas jogi pozíciókban dolgozó személyiségeket küldött az ÉMÉ-be vagy keresett tagjai között, akik a kormány politikájának megfelelően irányíthatták az ÉME szekerét.

Az elnökválasztással 1921 telén megindult az ÉME átstrukturálódása. Egyre nagyobb szerepet kaptak benne a későbbi fajvádó mozgalom képviselői, akik mellett a régi, fehérterrorista gárda elemei is jelentős szerepet játszottak. Megjelentek viszont a kormány emberei is, akik megkezdték az ÉME konszolidálását. A különböző irányzatok küzdelme 1922-ben élesedett ki, s főleg a kormánypárti elképzelést támogatók hatalmának megnövekedését hozta magával. Ezek aktivizálták a szélsőséges ébredőket, s elősegítették az ellenük történő kormányfellépést.

Az egyesületi névsorok vizsgálatának egyik módszerét igyekeztünk az ÉME történetéből vett populációs minta adatainak feldolgozásával bemutatni. Jelezni kívánjuk, hogy lehetőség lenne még az 1920-as és 1923-as tagnévsorral való egybevetésre is, s így az egyesület társadalmi bázisának módosulását a rendszer társadalmi bázisának alakulásával lehetne összevetni. Bemutatható lenne az a folyamat is, amelynek során két ellentétes irányú társadalmi mozgástendencia közül felülkerekedett a hagyományos, konzervatív politikai nézeteket vallók konszolidációs politikája az „örsékváltást hirdető” elképzeléseivel szemben. Lehetőség lenne két párt, két kijegecesedési pólus társadalmi összetevőinek, politikai frontváltozásainak, a következőes fajvédő, antiszemita álláspontot védők és kormánypárti kegyekben részesülők egyesületi mobilitásának vizsgálatára, az egykor zajos szélsőjobb-oldaliak Egységes Pártot támogató, az új viszonyokat tudomásul vevő konszolidálódásának bemutatására s a „Bethlen által becsapottak” újfajta tömörülésének, összefogásának reprezentálására.

A források és az eszmetörténeti következtetés lehetőségei

Az egyesületi iratok feldolgozásának az eszmetörténeti kutatások aspektusából is igen nagy szerepe van. A szélsőjobbaldali egyesületek ideológiájukat egy újszerű nacionalizmusnak rendelték alá, s azt az antimarxizmussal és antiliberalizmussal olvastották össze. Ennek az eszmerendszernek döntő elemét az antikommunizmus képezte, benne ugyanakkor a korábbi eszmerendszerek sok elemét találjuk meg új formában. A szélsőjobbaldali gondolati tartalom nacionalista frazeológia segítségével, erőteljes szociális demagógia kíséretében jelentkezett, s a szélsőjobbaldali sajtó, a plakátok és a gyűlések hangvétele is ezt bizonyítja.³²

A szélsőséges egyesületek ideológiai alapállásának vizsgálatára sajtójukon kívül³³ alapszabályaik s vezetőik megnyilatkozásai adják a legtöbb támpontot. A horthysta egyesületek alapszabályainak

³² Ormos Mária–Incze Miklós: Európai fasizmusok 1919–1939 Bp., Kossuth K. 1976. 29–32. old.

³³ A szélsőjobbaldali sajtó feldolgozása mindmáig nem történt meg. Vitathatatlan, hogy szemlélete, számszerű adataink megbízhatatlansága, az antiszemita, fajvédő elemek politikai tetteinek mérhetetlen felnagyítása sok nehézséget okoz a feldolgozás során. A benne rejlő adatok – kellő marxista kritikával történő – feldolgozása ugyanakkor lehetőséget biztosít több, eddig kellően nem bizonyított, csak hipotetikusán állított tétel igazolására. A szélsőjobbaldali pamfletirodalom ébredő szócsövei az Ébredő Magyarország, a Hazánk és bizonyos ideig a Nemzeti Élet voltak, de a többi egyesület is rendelkezett házi sajtóval. Így a MOVE a saját Hivatalos Értesítője mellett a Szózat hasábjait használta fel, míg a keresztényszocialista egyesületek a Népakarat és A Nép útján közzölték híreiket.

céljaiban megfogalmazást nyert a keresztény nemzeti és faji alapon szervezett Magyarország gondolata. A „szegedi gondolkör” egyes elemeinek átvétele azonban a társadalmi egyesületeknél – különböző időszakokból származó alapszabályaikat vizsgálva – más-más intenzitással jelentkezett.

Az egyesületi iratok eszmetörténeti feldolgozásánál az összehasonlító vizsgálatok kerülnek előtérbe. Több alternatíva létezik. Lehetséges egy egyesület különböző időszakokban készült alapszabályainak egyesületi céljait ideológiai tartalmuk aspektusából vizsgálni; mód nyílik arra is, hogy a legális fedőegyesület alapszabályát vessük egybe a titkos egyesület „alkotmányával”; s lehetőség van a szélsőjobboldali egyesületek céljaiban a keresztény, nemzeti és faji tartalmú célok összehasonlító elemzésére, az egyes „ideológiai jelzők” megjelenésének és változásának a politikai és társadalmi élet módosulásaihoz való viszonyítására.

A Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület alapszabálya³⁴ és az Etelközi Szövetség „alkotmánya”³⁵ így fogalmazza meg az egyesületi célokat:

A Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület célja „... a kereszténység és a fajmagyarság erősítése, a nemzeti gondolat ápolása, bevitele a magyar társadalmi életbe. A nemzeti eszme elleni évszázados támadások okainak, céljainak, módszereinek, eszközeinek kutatása, feldolgozása és ennek alapján a megelőző védekezés rendszerének megállapítása. A közszellem nemzeti irányú átalakítása. A külföldi nemzeti irányú mozgalmak figyelemmel kísérése; a magyar faji érdekeknek és nemzeti törekvéseknek, az európai kultúra érdekében hozott emberfeletti áldozatainak, értékeinek és mai helyzetének az ország határain belül és kívül való megismertetése. Keresése és munkálása azoknak a módszereknek és eszközöknek, amelyek a magyar faj kétségbevonhatatlan felsőbbisége és elsőbbsége mellett a történelmi Magyarországon lakó népek együttélését biztosítani alkalmasak. Az itthoni, a megszállott területi és külföldön élő magyarság egy néphez való tartozási érzésének ápolása.

Az egyesület pártpolitikával nem foglalkozik, politikai pártokat és pártpolitikával foglalkozó egyesületeket nem támogat és ilyenekkel összeköttetésben nem áll.”

Az Etelközi Szövetség „alkotmánya” a Szövetség célját szigorú rendszerbe csoportosítva állapítja meg:

- „1. Magyarország területi épségének védelme, biztosítása, helyreállítása, megóvása.
2. A magyarság faji, nemzeti, gazdasági és műveltségbeli fejlesztése és megerősítése.
3. A magyar állam világpolitikai helyzetének megszilárdítása és a magyar faj becsületének kivívása és megóvása.
4. A zsidóságnak mint a magyar nép legveszedelmesebb ellenségének a magyar állam gazdasági, politikai és szellemi életének minden teréről való leszorítása.
5. A szövetség zsidó-szabadkőműves és kommunistaellenes céljait a világ összes keresztény nemzetei között terjeszteni.
6. A célnak megfelelően a szükséges fegyelemtartás elvének érvényre juttatása egész közéletünkben.”

A két dokumentum közül az EX „alkotmánya” szigorú rendszerével, faji indíttatású programalkotásával, a revíziós, antimarxista, fajvédelmi alapállásával sokkal egységesebb nézeteket foglal magába, mint a fedőegyesületé. A fajvédő egyesület általános céljában viszont sokkal nagyobb teret kap a magyar szupremácia, a magyar kultúrfölény gondolata, a magyarság összetartozásának igénye.

Az Etelközi Szövetség az antiszemita, antimarxista gondolatok exportálásának feladatát is magára vállalta, míg a fedőegyesület megelégedett a magyar faji érdekek országhatáron belüli és kívüli megismertetésével. A zsidóság elleni küzdelem erőteljes megfogalmazását az Etelközi Szövetséggel szemben a „tudományos egyesület” csak mint a megelőző védekezés rendszerének kiépítését szorgalmazta.

Közös mindkét alapszabályban a kereszténység, a fajmagyarság, a nemzeti eszme ápolása, megóvása és megerősítése. A Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület alapszabályában „kereste”,

³⁴ BFL IV.1473.a. Budapest Székesfőváros IV. kerület Elöljáróság, Általános közigazgatási iratok 17 364/1942. Az egyesület alapszabályát 1937. december 19-én fogadták el újjól, s a BM 171550/1938-VII.a. sz. alatt hagyta jóvá 1938. június 18-án.

³⁵ BFL XXV.2.b. Budapesti Népügyészség büntetőperes iratai 8311/1947. dr. Minich József pere. A Szövetség Alkotmányát 1925. február 23-án hagyta jóvá a Vezérek Tanácsa.

„kutatta”, „feldolgozta”, „figyelemmel kísérte”, „erősítette” és „ápolta” céljait. Az Etelközi Szövetség viszont már erősebben fogalmazott: „védte”, „biztosította”, „helyreállította”, „megővta”, „fejlesztette”, „megerősítette”, „kivívta”, „terjesztette”, „leszorította” a fajmagyarságot, illetve vélt ellenfeleit.

A két alapszabály különbözőségét természetesen meghatározzák a legalitás, illetve a szűk körben való terjesztés körülményei. Mégis azt kell mondanunk, hogy az EX „alkotmányának” élesen nacionalista, revíziós, keresztény fajmagyarságot hirdető antiszemita programja jelzi a legvilágosabban azt a célt, amely az „őrségváltást” hirdetőik gyakorlati tevékenységében ideig-óráig realizálódhatott. A magyar társadalom szélsőjobbdali rétegeinek heterogén ideológiájában – amennyiben szűkebb rétegek számára készült – elmaradt a szociális demagógia, s a nyílt, éles, jól körülhatárolható célok kerültek előtérbe. A szélsőjobbdali igények nemzetközi szintre emelése, a különböző antiszemita követelések propagálása az „alkotmányt” létrehozók ismeretében a magyar szélsőjobbdali igények hordozóinak későbbi politikáját is megmagyarázza.

Értekes adatokat kapunk – éppen eszmetörténeti kérdések megválaszolásához –, ha a korszak szélsőséges egyesületeinek alapszabályban megfogalmazott „egyesületi céljait” szótani vizsgálatoknak vetjük alá. Az ezekben előforduló keresztény, nemzeti, faji, antikommunista és revíziós („a régi országhatárok visszaállítása”, „a magyar állam helyreállítása” stb.) jelzőket vizsgáltuk 26 egyesület esetében.³⁶ Vizsgálatunk a következő eredményekkel zárult:

nemzeti	21 alkalommal	80%
keresztény	12 alkalommal	46%
faji	6 alkalommal	22%
revíziós	5 alkalommal	19%
antikommunista	5 alkalommal	19%

A nemzeti és keresztény jelző tartalmának mint a rendszer berendezkedése szempontjából fontos ideológiai alappillérnek a vizsgálatával majd minden ellenforradalmi korszak történetéről szóló munka foglalkozik. Nem képezte viszont vizsgálat tárgyát ezeknek társadalmi csoportonként való értékelése. A 26 egyesület céljainak áttekintésekor a nemzeti eszme dominanciája mellett egy-egy sajátos jelenség is kitapintható volt. A szélsőjobbdali egyesületek két esetben nem erőltették a nemzeti jelző használatát: egyrészt akkor, amikor a létrejövő egyesület nemzetiségi területekről származó egyéneket tömörített (Erdélyi Székely és Magyar Munkások Gábor Áron Szövetsége, Menekülteket Védő Szövetség), másrészt katonai jellegű csoportosulások esetében (1919 júniusi Bajtársak Szövetsége, Fehérház Bajtársi Egyesület, Magyar Tisztek és Továbbszolgáló Altisztek Országos Szövetsége). Itt is a soknemzetiségű összetétel dominált. Érdemes felhívni a figyelmet a MOVE-ra is. Az 1918. november 29-i ideiglenes alapszabály még a polgári demokratikus forradalom terminológiáját veszi át, szó sincs keresztény, nemzeti, faji összetevőkről, csak a „minden párt, faji, felekezeti” különbség nélküli szövetkezésről. 1919. január 19-én azonban már megjelent a nemzeti, 1921-ben pedig a faji gondolat is. Hasonló, történelmi események által motivált álláspontváltoztatással nemigen találkozhatunk, mivel a MOVE a legkorábban létrejött egyesületek egyike volt.

A keresztény jelző használata a megvizsgált egyesületek közel felénél volt megfigyelhető. Két egyesület, a FANSZ (Fővárosi Alkalmazottak Nemzeti Egyesülete) és a Magyar Tisztek és Tovább-

³⁶ A megvizsgált 26 egyesület a következő volt: 1919 júniusi Bajtársak Szövetsége, Egyesült Keresztény Nemzeti Liga, Erdélyi Székely és Magyar Munkások Gábor Áron Szövetsége, Fehérház Bajtársi Egyesület, Fővárosi Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége, Honszeretet, Keresztény Nemzeti Párt Országos Köre, Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, Magyar Bolsevistaellenes Liga (ABC), Magyar Cserkész Szövetség, Magyar Jövő Szövetség, Magyar Leventék Országos Szövetsége, MOVE. ÉME, TESZ, Turul, Szepesi Szövetség, Nyugat-magyarországi Liga, Menekülteket Védő Szövetség, Magyarországi Turán Szövetség, Magyar Űgyvédek Nemzeti Szövetsége, EX, Magyar Tudomány- és Fajvédő Egyesület, Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete, Magyar Tisztek és Továbbszolgáló Altisztek Országos Szövetsége, Magyar Nemzeti Szövetség.

szolgáló Altisztek Országos Szövetsége felekezetre való tekintet nélkül óhajtották tagjaikat tömöríteni, s egyesületi céljaikban nem szerepelt a keresztény elem. A nemzeti jelzőkhöz hasonlóan szintén nem szerepelt a menekültek egyesületeinél sem (Erdélyi Székely és Magyar Munkások Gábor Áron Szövetsége, Menekülteket Védő Szövetség, Nyugat-magyarországi Liga, Szepesi Szövetség), az ifjúsági és katonai egyesületek ugyancsak mellőzték használatát.

A faji alapon való szerveződés mindössze hat egyesület esetében volt kimutatható (ÉME, EX, Honszeretet, Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület, Magyarországi Turán Szövetség és a MOVE 1921-es alapszabálya). E hat egyesület antiszemita, antikommunista, keresztény nemzeti programja teljesen egybevág nyíltan faji alapon történő szerveződésükkel. Az Ébredő Magyarok Egyesülete a faji gondolat élharcosaként a legkorábban, már 1919. január 6-án meghirdette a faji alapon való szerveződést. A MOVE csak az 1921-es elfogadott (az ideiglenes alapszabályt beszámítva) harmadik, módosított alapszabályában kezdte el a faji gondolat hirdetését. Az EX és a Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület faji megközelítésű társadalomszemléletét részben az utóbbi neve is sugallja már. A Magyarországi Turán Szövetség és a Honszeretet programjának megfogalmazásában pedig nagy szerepe volt ezen egyesületek EX-tagsággal is rendelkező vezetőinek. Az ébredők és „etelközi” faji identitású programja félelmetessé az 1919/1920-as évek fehérterrorjának jelentkezésekor vált.

Az antikommunista alapállás egyesületi célként való nyílt megfogalmazását az 1919-es aktív ellenforradalmárokat tömörítő egyesületeknél találjuk meg. A Magyar Bolsevistaellenes Liga (ABC), a Fehérház, az 1919 júniusi Bajtársak Szövetsége és az EX mellett a Társadalmi Egyesületek Szövetségének első alapszabályát kell itt megemlítenünk.^{3 7}

A revízió kérdésében nyíltan állást foglaló egyesületeket alapítók az irredenta és a revízió céljaira hozták létre, s mellettük a más céllal alapított egyesületek közül egyedül az Etelközi Szövetség foglalt (titokban) állást a revízió mellett.

Az öt ideológiai tartalmat kifejező jelzőt csak az Etelközi Szövetség esetében találjuk meg együtt. Ennek alkotmánya a szervezet kezdeti egyesületi csúciszerv, elvi irányító központ szerepét tükrözte. Történelmi szerepére, az egyesületek között betöltött funkciójára ezen jelzők vizsgálatával is rámutathatunk. A többi egyesület között csak az EX fedőegyesülete, az ÉME és a MOVE használt többet a felsorolt jelzők közül. Mindhárom egyesületnél a keresztény nemzeti gondolat faji megközelítésén volt a hangsúly. A többi egyesület zöme „csak” a keresztény és nemzeti gondolat jegyében igyekezett tagságát tömöríteni.^{3 8}

*

Az egyesületi dokumentumok felhasználásának az előbbieken több kérdését érintettük. A rendelkezésünkre álló, eddig kellően fel nem tárt iratanyag elégséges tartalékot jelent a jövő kutatói számára is. Az 1918 telén, 1919 folyamán megalakult egyesületek történetének feltárásával, különféle irattípusaik szisztematikus feldolgozásával a magyarországi szélsőjobboldali tendenciák közvetlenebb felvázolásához is eljuthatunk. Az 1930-as évek totális diktatúra igényének eszmei, társadalmi alapjait az 1920-as évek kielégítetlen mozgalmában találhatjuk meg. Az 1920-as években az egyesületek részéről történt sikertelen hatalomátvételi kísérletekkel az 1930-as években már pártok próbálkoznak újra, illetve csak kevés egyesületnek adatik meg a szélsőjobboldali reneszánszban való részvétel joga.

^{3 7} A TESZ 1933-ban elfogadott módosított alapszabályából a politika súlypontjának eltolódása miatt már kimaradt az antikommunizmus.

^{3 8} A Kettőskereszt Vérszövetség alapszabályát eddig nem sikerült felkutatnunk. Vezetőinek megfogalmazási alapján antibolsevista, keresztény nemzeti, faji céljaihoz nem férhet kétség.